Mowa nienawiści na stadionach. Ujęcie prawno-kryminalistyczno-socjologiczne

Hate speech at stadiums. A legal-criminological-sociological approach

Streszczenie:

Mowa nienawiści jest niewątpliwie zjawiskiem wieloaspektowym. Można ją ujmować z kontekście prawnym i prawa pracy, politologicznym, kulturowym, pedagogicznym, lingwistycznym i socjologicznym. W aspekcie prawnym mowa nienawiści może zostać ujęta z punktu widzenia ochrony praw człowieka, z punktu widzenia karnoprawnego i cywilnoprawnego. Jest zjawiskiem globalnym, dynamicznym, wzbudzającym wiele kontrowersji i dyskusji. W niniejszym artykule zostanie podjęta próba zdefiniowania mowy nienawiści w ramach doktryny prawa karnego oraz poza doktryną prawa karnego, a także zostanie omówiona problematyka wzrastającej tendencji do stosowania mowy nienawiści na stadionach oraz wyniki badań przeprowadzonych wśród kibiców na Śląsku, wyniki głosowania na konferencji „Bezpieczny Stadion” w kontekście bezpieczeństwa na stadionach, a także wskazane zostaną działania zapobiegawcze w tym zakresie.

Słowa kluczowe: mowa nienawiści, prawa człowieka, prawo karne, prawo cywilne

Abstract:

Hate speech is undoubtedly a multi-faceted phenomenon. It can be approached from the legal and labor law, political, cultural, pedagogical, linguistic and sociological contexts. In legal terms, hate speech can be understood from the point of view of the protection of human rights, from the point of view of the criminal and civil law. It is a global phenomenon, dynamic, arousing much controversy and discussion. This article will attempt to define hate speech as part of the criminal law doctrine and beyond the criminal law doctrine, and the issue of increasing tendency to use hate speech at stadiums, results of research conducted among fans in Silesia will be discussed and preventive actions will be indicated.

Keywords: hate speech, human rights, criminal law, civil law

Wprowadzenie

Mowa nienawiści jest niewątpliwie zjawiskiem wieloaspektowym. Można ją ujmować z kontekście prawnym i prawa pracy, politologicznym, kulturowym, pedagogicznym, lingwistycznym i socjologicznym. W aspekcie prawnym mowa nienawiści może zostać ujęta z punktu widzenia ochrony praw człowieka, z punktu widzenia karnoprawnego i cywilnoprawnego. Jest zjawiskiem, globalnym, dynamicznym, wzbudzającym wiele kontrowersji i dyskusji. W niniejszym artykule zostanie podjęta próba zdefiniowania mowy nienawiści w ramach doktryny prawa karnego oraz poza doktryną prawa karnego, a także zostanie omówiona problematyka wzrastającej tendencji do stosowania mowy nienawiści na stadionach, wyniki badań przeprowadzonych wśród kibiców na Śląsku, wyniki głosowania na konferencji „Bezpieczny Stadion” w kontekście bezpieczeństwa na stadionach oraz wskazane zostaną działania zapobiegawcze w tym zakresie.

1. Definicje mowy nienawiści w ramach doktryny prawa karnego

Przestępstwa z nienawiści obejmują czyny spenalizowane w art. 119, 256, 257 Kodeksu karnego. Art. 256 § 1 k.k. stanowi, iż kto publicznie propaguje faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa lub nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Natomiast zgodnie z § 2 tej samej karze podlega, kto w celu rozpowszechniania produkuje, utrwala lub sprowadza, nabywa, przechowuje, posiada, prezentuje, przewozi lub przesyła druk, nagranie lub inny przedmiot, zawierające treść określoną w § 1 albo będące nośnikiem symboliki faszystowskiej, komunistycznej lub innej totalitarnej. Z kolei art. 257 wskazuje, iż publiczne znieważenie grupy ludności albo poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów naruszenie jej nietykalności cielesnej skutkuje karą pozbawienia wolności do lat 3. Należy w tym miejscu wskazać również art. 119, który penalizuje przemoc lub groźbę bezprawną wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości oraz publiczne nawoływanie do popełnienia takiego przestępstwa.

Wymienione zostały czyny, które w swoich znamionach zawierają odwołanie do motywacji sprawcy o charakterze dyskryminacyjnym. Czyny te są wymierzone przeciwko enumeratywnie wskazanym grupom i osobom reprezentującym mniejszości. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż mowę nienawiści można ujmować w trzech aspektach: *sensu stricto*, *sensu largo* oraz *sensu largissimo*. Takie ujęcie proponują W. Pływaczewski oraz M. Duda¹. Przestępstwo z nienawiści *sensu stricto* obejmuje czyny spenalizowane w art. 119, 256, 257 Kodeksu karnego. Za przestępstwo z nienawiści *sensu largo* można natomiast uznać każde przestępstwo kryminalne popełnione z motywów dyskryminacyjnych, np. przestępstwa zabójstwa (art. 148 k.k.), spowodowania uszczerbku na zdrowiu (art. 156 i 157 k.k.), bójki lub pobicia (art. 158 i 159 k.k.), rozboju (art. 280 k.k.) albo kradzieży (art. 279 k.k.). Natomiast przestępstwo z nienawiści *sensu largissimo* popełnione w formie mowy nienawiści obejmuje wszelkie wypowiedzi łączące, napastliwe, poniżające lub wyrażające pogardę dla odbiorcy. W ostatnim ujęciu jest to zatem agresja werbalna skierowana w sposób bezpośredni lub pośredni do odbiorcy indywidualnego bądź grupowego, przy tym zarówno w obecności tej osoby, jak i pod jej nieobecność. Taka agresja słowna może być spowodowana domniemaną lub faktyczną przynależnością do danej grupy.

W kontekście występków propagowania ustroju totalitarnego z art. 256 § 1 wspomnieć należy art. 13 Konstytucji, który zakazuje istnienia partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową. Treść zakazu wyrażonego w art. 13 Konstytucji odnosi się do dwóch płaszczyzn: płaszczyzny związanej z programem partii lub organizacji oraz do płaszczyzny związanej z działalnością partii lub organizacji². Nienawiść rasowa i narodowościowa jest definiowana przez komentatorów art. 13 Konstytucji następująco: *są postawami konstytucyjnie zakazanymi i to zarówno w płaszczyźnie programowej, jak i faktycznej. Zakazane są wszelkie wrogie, niechętnie, poniżające lub agresywne zachowania wobec grupy ludzi wyróżniających się określonym zespołem cech przekazywanych dziedzicznie (np.*

¹ W. Pływaczewski, M. Duda, *Od redaktorów*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.) *Mowa nienawiści a prawo na tle współczesnych zjawisk społeczno-politycznych*, Olsztyn 2017, s. 11.

² P. Chlebowicz, *Mowa nienawiści na tle wykładni artykułu 13 Konstytucji RP*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda, (red.), *Mowa nienawiści a prawo na tle współczesnych zjawisk społeczno-politycznych* Olsztyn 2017, s. 26.

barwa skóry), a także względem osób posiadających cechy właściwe danemu narodowi (język, kultura)³.

Kwestia znamienia przedmiotu czynności sprawczej pojmowana jest na dwa sposoby. Zgodnie z ujęciem pierwszym przedmiot *bezpośredniego działania* występuje w tej części przepisu, w której mowa o *nawoływaniu do nienawiści*. Będą nim konkretne osoby lub grupy społeczne, których nienawiść ma dotyczyć⁴. Zgodnie z ujęciem drugim występki stypizowane w art. 256 § 1 k.k. nie ma przedmiotu czynności wykonawczej. W wypadku zachowania polegającego na nawoływaniu do nienawiści, nienawiść ma zostać skierowana na określone grupy osób zgodnie z zamiarem sprawcy, jednak grup tych nie sposób uznać za przedmiot czynności wykonawczej, choćby z uwagi na fakt, że do dokonania przestępstwa nie jest konieczne faktyczne wywołanie takiej nienawiści. Warunkiem bezprawności i karalności propagowania faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa jest publiczne zachowanie się sprawcy tj., kiedy skierowane jest do bliżej nieokreślonej liczby osób⁵. Poza tym przestępstwo z art. 256 § 1 k.k. ma charakter bezskutkowy, tzn. jest to przestępstwo formalne. Propagowanie bądź nawoływanie nie musi wywołać żadnych skutków u odbiorców. Według Sądu Apelacyjnego w Katowicach⁶ *pojęcie nawoływania do nienawiści na tle różnic rasowych traktować należy jako publiczne wzywanie (nawoływanie) innych osób do odczuwania i utrwalania negatywnych emocji, niechęci oraz wrogości wobec przedstawicieli odmiennej rasy, przy czym dla realizacji występkę określonego w art. 256 § 1 k.k. nie jest konieczny skutek w postaci przekonania przez sprawcę innych odbiorców do prezentowanych przez siebie poglądów, chociaż tym motywowane winno być jego zachowanie w inkryminowanym miejscu i czasie*.

2. Definicje mowy nienawiści poza doktryną prawa karnego

Jedna z pierwszych definicji mowy nienawiści zawarta została w załączniku do rekomendacji Komitetu Ministrów Rady Europy nr R 97/20 z 1997 r. Zgodnie z tą definicją mowa nienawiści obejmuje wszystkie formy wypowiedzi, które

³ J. Sułkowski, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz Art. 1–86*, Warszawa 2016, s. 387.

⁴ Z. Cwiakalski, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, Lex/el.

⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 września 1973 r., VI KZP 26/73, OSNKW 1973, nr 11, poz. 132.

⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 24 września 2013 r., II AKa 301/13.

propagują czy usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm oraz inne formy nienawiści oparte na nietolerancji⁷.

W roku 2003 Polska podpisała Protokół dodatkowy z 28 stycznia 2003 r. do Konwencji o cyberprzestępczości z 2001 r.⁸ W art. 2 pkt 1. tego dokumentu pojawia się definicja, zgodnie z którą mowa nienawiści obejmuje materiał pisemny, wizerunek lub każde inne wyrażenie myśli lub teorii, które nawołują, popierają lub podżegają do nienawiści, dyskryminacji lub przemocy przeciw osobie lub grupie osób ze względu na rasę, kolor, pochodzenie narodowe lub etniczne, jak również religię.

Z kolei Decyzja ramowa Rady 2008/913/WSiSW z dnia 28 listopada 2008 r. w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu oraz ksenofobii zawiera wskazanie do zwalczania publicznego nawoływania do przemocy lub nienawiści skierowanej przeciwko grupie osób z powodu rasy, koloru skóry, wyznawanej religii, pochodzenia albo przynależności narodowej lub etnicznej lub przeciwko członkowi takiej grupy przez publiczne rozpowszechnianie lub rozprowadzanie tekstów, obrazów lub innych przedmiotów⁹.

W Dokumentach Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) termin *mowa nienawiści* odnosi się do podburzania i zachęcania do nienawiści, dyskryminacji lub wrogości wobec jakiejkolwiek osoby, wynikających z uprzedzeń wobec tej osoby z powodu jakiejs cechy charakterystycznej, np. orientacji seksualnej lub tożsamości płciowej¹⁰.

Definicja pochodząca z raportu biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu z 2003 r.¹¹ jest najszersza z zaprezentowanych. Zgodnie z nią mowę nienawiści stanowią wypowiedzi ustne i pisemne oraz przedstawienia ikoniczne łączące, oskarżające, wyszydzające i poniżające grupy i jednostki z powodów po części od nich

⁷ [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec\(97\)20_en.p](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec(97)20_en.p).

⁸ Chodzi o Protokół dodatkowy do Konwencji Rady Europy o cyberprzestępczości dotyczący penalizacji czynów o charakterze rasistowskim lub ksenofobicznym popełnionych przy użyciu systemów komputerowych sporządzony w Strasburgu dnia 28 stycznia 2003 r. (Dz. U. z 2015 r. poz. 730).

⁹ Decyzja ramowa Rady 2008/913/WSiW z dnia 28 listopada 2008 r. w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii za pomocą środków prawnokarnych, s. 56 (Dz. U. Unii Europejskiej L 328 z 6 grudnia 2008 r.).

¹⁰ Mowa nienawiści i przestępstwa z nienawiści wobec osób LGIB https://fra.europa.eu/sites/.../1226-Factsheet-homophobia-hate-speech-crime_PL.pdf [dostęp: 15-04-2018].

¹¹ S. Łoziński, *Problemy dyskryminacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce (polityka państwa, regulacji prawne i nastawienie społeczne)*, Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu Warszawa 2003, s. 5.

niezależnych – takich jak przynależność rasowa, etniczna i religijna, a także płeć, preferencje seksualne, kalectwo czy przynależność do „naturalnej” grupy społecznej, jak mieszkańcy pewnego terytorium, reprezentanci określonego zawodu, mówiący określonym językiem. Jest to przemoc werbalna o charakterze upublicznionym adresowana do zbiorowości naturalnych, wyznaczonych przez rasę, narodowość, płeć i wyznanie, do których nie przynależy się z racji swobodnie wybieranych przekonań.

Przyglądając się powyższym definicjom, należy odnotować z jednej strony zwiększoną liczbę przesłanek nietolerancji i dyskryminacji, z drugiej zaś ograniczoną liczbę przesłanek zawartych w art. 256 i 257 k.k. Należałoby zatem wyróżnić dwie definicje mowy nienawiści – w ujęciu wąskim i szerokim. W ujęciu wąskim dotyczyłaby przestępstw określonych w polskim kodeksie karnym. Jest to przestępstwo propagowania faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa lub nawoływanie do nienawiści [art. 256 k.k.] i znieważenie grupy ludności z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości [art. 257 k.k.]. W Kodeksie cywilnym wystąpiły artykuły pośrednio dotyczące mowy nienawiści (art. 23 i 24) (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny. Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93). Kwestia ochrony przed mową nienawiści wystąpiła w art. 196 (obraza uczuć religijnych), art. 212 (zniesławienie) oraz art. 216 (znieważenie). W ujęciu szerokim jest to każda wypowiedź w sferze publicznej o charakterze znieważającym, poniżającym lub nawołująca do nienawiści w stosunku do kogoś z powodu przynależności do określonej grupy (etnicznej, wyznaniowej, ze względu na niepełnosprawność, zawód, wiek).

3. Mowa nienawiści na stadionach

Mowa nienawiści stała się nieodłącznym komponentem otaczającej rzeczywistości, spotykana jest w przestrzeni publicznej, w tym także jako efekt antagonizmów grup kibiców piłkarskich podczas meczu. Obrażliwe hasła, symbole o wymowie rasistowskiej, promowanie przemocy, potęgowanie nienawiści, przejawy szeroko pojętego rasizmu, obejmującego ksenofobię, dyskryminację i wszelkie formy nietolerancji rasowej i etnicznej nierzadko towarzyszą meczom piłkarskim. Problem ten stanowi niewątpliwie jeden z komponentów przestępczości stadionowej, gdyż hasła propagujące mowę nienawiści rozbrzmiewają na polskich stadionach. Zbiorowość, w stosunku do której stosowana jest mowa nienawiści, nie musi być zbiorowością rzeczywistą. Często są to wyobrażenia i stereotypy, które urzeczywistniają się poprzez język. Np. kibice Widzewa Łódź nazywani są Żydami, chociaż deklarują oni polską narodowość i katolickie wyznanie.

Do rasistowskich incydentów i propagowania skrajnych ideologii dochodziło wielokrotnie podczas meczów towarzyskich i kwalifikacyjnych do Mistrzostw Świata lub Europy w piłce nożnej. Przykładowo, w 2013 r. podczas meczów eliminacyjnych turnieju Mistrzostw Świata do rasistowskich incydentów doszło na Ukrainie. Znieważony miał być pochodzący z Brazylii zawodnik ukraiński, poza tym pseudokibice ukraińscy zaprezentowali m. in. herb *dywizji SS Galizien*, walczącej w czasie II wojny światowej razem z oddziałami hitlerowskimi, a także transparent z symbolem liczbowym 88¹². Na stadionach podczas meczów pojawiają się liczne symbole, np. symbol krzyża celtyckiego w połączeniu z innymi hasłami o treści rasistowskiej, utożsamiany z międzynarodowym ruchem rasistowskim. Kolejny symbol to *SS-Totenkopf* (trupia głowa, głowa śmierci), który obecnie przypisany jest międzynarodowej organizacji terrorystycznej *Combat 18*, a także ugrupowaniom wiernym ideologii białej supremacji. Swastyka – symbol obecny w sztuce i religii, którego znaczenie zmieniło się w nazistowskich Niemczech, a obecnie symbolem tym posługują się ugrupowania neonazistów. Liczba 88 to symbol występujący zarówno na polskich, jak i europejskich stadionach jako złożenie ósmej litery alfabetu – H w skrót HH (neonazistowskie pozdrowienie *Heil Hitler* – chwała Hitlerowi) i pojawia się zarówno na transparentach, flagach, w listach, mailowych adresach pocztowych, jak i w formie tatuaży. Kolejny symbol to *krzyż żelazny*, symbol krzyża żelaznego ze swastyką, przyznawany jako pruskie, a następnie niemieckie odznaczenie wojskowe za męstwo na polu walki i zasługi dowódcze, którym posługują się ugrupowania rasistowskie, często w połączeniu z innymi symbolami i hasłami.

Przykładowo, we wrześniu 2015 roku, na stadionach w czasie meczów ekstraklasy odnotowano incydenty obrażające arabskich uchodźców i rasistowskie. Na jednym ze stadionów pojawił się transparent z przekreślonym meczetem. Na innym pojawił się transparent z hasłem *To dla nas oczywiste i proste, nie chcemy uchodźców w Polsce!* Ponadto kibice podczas meczów skandowali: *Cała Legia głośno krzyczy „nie” dla tej islamskiej dziczy, Polska ponad podziałami. Precz z k..., z uchodźcami.* Podczas jednego z meczy śpiewano: *„Islamista – brudna k..., nam Polakom nie dorówna, Cały stadion śpiewa z nami: wyp... z uchodźcami!”*¹³. Kibice wznoszą okrzyki: *„Biała rasa – biała siła”, „Naszym wzorem Rudolf Hess”, „Auschwitz – Birkenau się la la la”*. P. Chlebowicz

¹² J. Bińczyk, *Kibole przeszkadzają Ukrainie*, „Gazeta Wyborcza” z dnia 1 października 2013 r., s. 30.

¹³ <http://www.gloswielkopolski.pl/artukul/7989948,kibice-lecha-nie-chca-uchodzcow-caly-stadion-spiewa-z-nami-wyp-z-uchodzcami,id,t.html> [dostęp: 13-09-2015].

wskazuje przyczyny popularności ekstermistycznych idei prawicowych wśród pseudokibiców. Jest to przemoc gloryfikowana przez ruchy nacjonalistyczne, rasistowskie i antysemickie¹⁴.

Poprzez język przejawia się skłonność od destrukcji. Przywołać w tym miejscu należy np. okrzyki fanów, kiedy na ziemi leży sfaulowany zawodnik przeciwnej drużyny *Dobić go! Dobić go!* Oraz przyśpiewkę *Zrobimy z wami, co Hitler zrobił z Żydami*, *Mordercy z Arki*. Poznańscy kibice śpiewali na meczu z Widzewem: *Waszym domem Auschwitz jest, j...c RTS, bo czerwona k...a ta pójdzie dzisiaj do pieca*;¹⁵ *Żydzew Żydzew Łódzki Żydzew, ja tej k...wy nienawidzę; Jude, Jude, Jude cała Łódź*.

Stadiony piłkarskie stają się zatem miejscami wykorzystywanymi do propagowania poglądów rasistowskich, ksenofobicznych, antysemickich, nacjonalistycznych, szerzenia nienawiści oraz ustrojów totalitarnych poprzez zamieszczanie haseł na flagach, transparentach, używanie haseł tego rodzaju w przyśpiewkach, okrzykach i gestach. Ponadto podczas meczów piłkarskich odbywa się kolportaż zinów propagujących takie same treści¹⁶.

Ministerstwo Sportu i Turystyki mocno zaangażowało się w działalność edukacyjną kibiców. Jej celem była walka z rasizmem stadionowym poprzez realizację takich programów edukacji kibiców, jak *Kibice Razem* i *Jestem fair*. Podejmuje także inicjatywy zachęcające kibiców do postaw potępiających przypadki rasizmu i antysemityzmu w sporcie. Polski Związek Piłki Nożnej oraz Stowarzyszenie „Nigdy Więcej” zabrania używania wielu symboli, które mają wymowę neonazistowską i nawołują do nienawiści. Wśród nich jest np. swastyka – symbol hitlerowskiej partii NSDAP, *Krzyż Celtycki* – symbol *White Power*, w Niemczech jest symbolem zakazanego Narodowosocjalistycznego Ruchu Niemiec/Partii Pracy, popularny zwłaszcza wśród skinheadów, międzynarodowy symbol rasizmu. Kolejny symbol to *Runa Sig*, który przed 1945 r. był znakiem nazistowskiej Młodzieży Narodowej. Z kolei *Wilczy Hak* był symbolem powojennej nazistowskiej organizacji terrorystycznej *Werwolf* oraz dywizji pancernych SS. Symbol *Falanga* jest symbolem przedwojennej organizacji faszystowskiej, a współcześnie Narodowego Odrodzenia Polski, uznany za symbol neofaszystowski.

¹⁴ P. Chlebowicz, *Przestępczość stadionowa jako nowy obszar badań kryminologicznych*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6, s. 221.

¹⁵ http://poznan.wyborcza.pl/poznan/1,36001,14692868,_Waszym_domem_jest_Auschwitz_Antysemickie_okrzyki.html [dostęp: 29-09-2013].

¹⁶ J. Jurczak, *Działalność Policji wobec zjawiska stadionowej mowy nienawiści*, Warszawa 2015, s. 33.

4. Badania kibiców. Omówienie wyników

W kolejnej części artykułu zostaną pokazane wyniki badań własnych przeprowadzone przez autorkę wśród kibiców – zadeklarowanych szalikowców w 2015 r.¹⁷ oraz badania przeprowadzone trzy lata później, z początkiem 2018 r., wśród 250 respondentów – zadeklarowanych szalikowców z terenu województwa śląskiego i małopolskiego, kibicujących drużynom: GKS Katowice, Zagłębie Sosnowiec, Ruch Chorzów, Górnik Zabrze, Wisła Kraków, Cracovia, Piast Gliwice. W celu dokonania analizy komparatystycznej uzyskanych wyników badanym w obu wypadkach zadano te same pytania, wykorzystując narzędzie badawcze, którym posługuje się autor wskazanej monografii *Piłkarskie widowisko sportowe. Wybrane zagadnienia organizacyjne, prawne i profilaktyczne*.

Wykres 1. Wiek respondentów (2015 r. 2018 r.)

Źródło: Opracowanie własne

W badaniu z 2015 r. uczestniczyli wyłącznie mężczyźni, przede wszystkim w wieku 21-29 lat (58,6% badanych), z kolei byli to kibice w wieku 15-20 lat (35,8%) oraz starsi respondenci po 30-tym roku życia (5,6%). W badaniu z 2018 r. również największą grupą respondentów byli kibice w wieku 21-29 lat, druga pod względem liczebności grupa – to kibice w wieku 15-20 lat, a najmniej liczna (12%) – kibice w wieku powyżej 30 lat.

¹⁷ Wyniki badań zostały zaprezentowane w monografii M. Zawartka, *Piłkarskie widowisko sportowe. Wybrane zagadnienia organizacyjne, prawne i profilaktyczne*, Katowice 2017.

W badaniu z 2015 r. byli to z reguły mieszkańcami miast, w tym 39,6% z miast o wielkości od 20 do 100 tysięcy mieszkańców, a najmniejszą grupę stanowili mieszkańcy wsi, których było 7,3% w badanej populacji. Respondentami badania przeprowadzonego w 2018 r. byli również przede wszystkim mieszkańcy miast o wielkości od 20 do 100 tysięcy mieszkańców (35%), a najmniejszą grupę (8,8%) stanowili mieszkańcy wsi.

Wykres 2. Miejsce zamieszkania respondentów

Źródło: Opracowanie własne

Badanych zapytano, jak często uczestniczą w meczach swojej drużyny. W badaniu z 2015 r. ponad 37% zadeklarowało bardzo częste uczestnictwo w meczach. Co trzeci przebadany (30,2%) uważał, że jego udział jest częsty. Zwrócić należy uwagę, że 22,4% kibiców z przebadanej populacji deklaroowało, że na mecze swojej drużyny chodzi zawsze. Natomiast 10% badanych stwierdziło, że w meczach swojego klubu biorą udział rzadko lub czasami. Natomiast w badaniu z 2018 r. aż 45 % badanych deklaruje bardzo częste uczestnictwo w meczach, a 32% – częste, a zatem aż 77% badanych uczestniczy w meczach swojej drużyny często i bardzo często. Natomiast 18,4% zadeklarowało, iż na mecze swojej drużyny uczęszcza zawsze. Jedynie 2,10% stwierdziło, że uczęszcza rzadko na mecze swojej drużyny.

Wykres 3. Częstotliwość uczestnictwa w meczach swojej drużyny

Źródło: Opracowanie własne

Ponieważ na polskich stadionach coraz częściej zdarzają się incydenty związane z szeroko pojętym rasizmem, obejmującym ksenofobię, dyskryminację i wszelkie formy nietolerancji rasowej i etnicznej, badanych zapytano, czy w trakcie widowisk sportowych uczestniczą w zachowaniach rasistowskich, używają wulgaryzmów, stosują wyzwiska, czy wykazują przejawy homofobii lub szerzą nietolerancję i nienawiść. Jest to pytanie kluczowe dla niniejszego artykułu. W badaniach z 2015 r. uzyskano odpowiedzi, iż ponad połowa z uczestników badania (51,2%) bierze czynny udział w zachowaniach rasistowskich, używa wulgaryzmów, stosuje wyzwiska albo wykazuje przejawy homofobii lub szerzenia nietolerancji i nienawiści. Natomiast badanie z 2018 r. wykazało, iż nieco mniej, bo 46,10% badanych bierze czynny udział w zachowaniach rasistowskich, używa wulgaryzmów, stosuje wyzwiska albo wykazuje przejawy homofobii lub szerzenia nietolerancji i nienawiści, natomiast ponad połowa (53,90%) nie bierze udziału w takich zachowaniach.

Wykres 4. Stosowanie wyzwisk, wulgaryzmów, wykazywanie przejawów homofobii, szerzenie nietolerancji i nienawiści

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 5. Stosunek respondentów do stosowania przez innych zachowań rasistowskich na stadionach

Źródło: Opracowanie własne

Relevantna dla niniejszych rozważań jest informacja o stosunku badanych do zachowań rasistowskich i dyskryminacyjnych w trakcie widowisk, których są uczestnikami. W 2015 roku prawie połowa badanych (47,9%) stwierdziła, że takie występkі raczej im nie przeszkadzają w trakcie oglądanego widowiska sportowego. Natomiast co trzeci badany (37,3%) kategorycznie twierdził, że mu to nie przeszkadza. Wśród badanych w 2018 roku większa grupa, tj. 58,20%

badanych stwierdziła, że raczej nie przeszkadzają im zachowania rasistowskie i dyskryminacyjne w trakcie widowisk, a 32% – iż takie zachowania im nie przeszkadzają. Jedynie 14,80% stwierdziło, że raczej przeszkadzają im takie zachowania. Zarówno badani w 2015 r., jak i w 2018 nie stwierdzili, że takie zachowania im przeszkadzają.

Interesujące były odpowiedzi dotyczące wyrażenia stanowiska o dopuszczalności zachowań homofobicznych i dyskryminacyjnych na stadionach. Respondenci wypowiedzieli się, że nie aprobuje (44,7%) lub raczej nie aprobuje (36,1%) wywieszania na obiektach sportowych transparentów z obraźliwymi hasłami, które związane są z rasizmem, nietolerancją i pochwałą nazizmu.

Wykres 6. Stanowisko o dopuszczalności zachowań homofobicznych i dyskryminacyjnych na stadionach.

Zródło: Opracowanie własne

5. Omówienie wyników głosowania na konferencji „Bezpieczny Stadion”

W dniu 19 października 2017 r. odbyła się po raz 19-ty konferencja Polskiego Związku Piłki Nożnej „Bezpieczny Stadion”. Konferencja ta organizowana jest od 2001 roku w Centrum Kongresowym w Kielcach, a jej współorganizatorem jest Polski Związek Piłki Nożnej. Co roku bierze w niej udział 400 przedstawicieli świata sportu, klubów piłkarskich i instytucji odpowiedzialnych za zabezpie-

czanie imprez sportowych. Wzięli w niej udział przedstawiciele świata sportu, klubów piłkarskich oraz instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo imprez sportowych na czele z prezesem Polskiego Związku Piłki Nożnej Zbigniewem Bońkiem, Ministrem Sportu i Turystyki Witoldem Bańką oraz Komendantem Głównym Policji Jarosławem Szymczykiem. Podczas „Bezpiecznego Stadionu” 2017, strategię i program rozwoju UEFA w latach 2017-2021 zaprezentował Marc Timmer – Dyrektor Departamentu Stadionów i Bezpieczeństwa UEFA. Marek Doliński – Dyrektor Departamentu Organizacji Imprez, Bezpieczeństwa i Infrastruktury PZPN – przedstawił podsumowanie Turnieju Finałowego UEFA EURO U21 POLSKA 2017. Na konferencji wystąpił również Dariusz Łapiński – Krajowy Koordynator ds. Współpracy z Kibicami PZPN.

Poniżej zamieszczono wybrane odpowiedzi na pytania, na które odpowiadali uczestnicy konferencji w 2018 r., wraz ze wskazaniem rozkładu odpowiedzi oraz ich analizą komparatystyczną z uwzględnieniem odpowiedzi, których udzielili w roku 2017.

Jedno z pytań dotyczyło oceny bieżącego stanu bezpieczeństwa na stadionach piłkarskich rozgrywek szczebla centralnego. Respondenci mieli do wyboru 6 możliwości. Stan bezpieczeństwa na polskich stadionach piłkarskich rozgrywek szczebla oceniali w skali: wzorowy, bardzo dobry, dobry, dostateczny, mierny i niedostateczny. W roku 2016 jedynie 0,5% badanych oceniło stan bezpieczeństwa jako wzorowy, natomiast 23,3% respondentów oceniło stan bezpieczeństwa jako bardzo dobry, a aż 46,6% jako dobry. Kolejno dostatecznie oceniło stan bezpieczeństwa 19,6%, miernie 7,4%, a niedostatecznie 2,6%.

W najnowszym badaniu mniejsza grupa respondentów (43,30%) oceniła stan bezpieczeństwa na stadionach jako dobry, natomiast 24,70%, tj. nieco więcej, niż w 2016 roku, oceniło stan bezpieczeństwa na stadionach jako bardzo dobry. Z kolei 3,3% oceniło stan bezpieczeństwa na stadionach jako wzorowy. Natomiast mniejsza grupa respondentów niż w roku 2016 (18,60%) oceniła poziom bezpieczeństwa jako dostateczny. Niewielka grupa respondentów 8,40% oceniła poziom bezpieczeństwa na stadionach jako mierny, a jedynie 1,90% jako niedostateczny.

W ramach odpowiedzi na kolejne pytanie respondenci zaznaczali, co – ich zdaniem – stanowi największą przeszkodę w budowaniu frekwencji na stadionach. Z wymienionych dziewięciu komponentów respondenci w 2016 r. zaznaczyli na pierwszym miejscu wulgaryzmy, chamstwo (30,7%), natomiast na drugim miejscu poziom sportowy rozgrywek (32%). Na trzecim miejscu znalazły się: pirotechnika, zagrożenie fizyczne oraz chuligani (17,1%). Kolejno 5,7% respondentów oświadczyło, iż w Polsce nie ma wystarczającej liczby kibiców do regularnego

zapełniania stadionów. Natomiast 4,4% badanych zakreśliło infrastrukturę stadionów. Wśród respondentów nieliczni (3,9%) zwrócili uwagę na transmitowanie meczów przez telewizję. Godziny rozgrywania zawodów mogą również stanowić przyczynę niskiej frekwencji na stadionach, co stwierdziło 2,6% respondentów, natomiast 1,8% podkreślało wysokie ceny biletów oraz inne dostępne rozrywki, takie jak kino i teatr, jako przyczynę niskiej frekwencji na stadionach.

Wykres 7. Ocena bieżącego stanu bezpieczeństwa na polskich stadionach piłkarskich rozgrywek szczebla centralnego z udziałem procentowym odpowiedzi respondentów w 2016 oraz 2017 roku.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Biura Sztab Policji KGP.

Z najbardziej znaczących różnic w badaniach w latach 2016 – 2017 wymienić należy ocenę pirotechniki, zagrożeń fizycznych i chuliganów. Obecnie ponad jedna trzecia badanych (32,50%) wymieniła tę przeszkodę w budowaniu frekwencji na stadionach. Natomiast 14% badanych oceniło, iż przeszkodą w budowaniu frekwencji na stadionach są wulgaryzmy. W 2016 r. prawie jedna trzecia badanych (43%) oceniła wulgaryzmy jako przeszkodę w budowaniu frekwencji na stadionach. A zatem z badań wynika, iż w ocenie respondentów wzrasta niebezpieczeństwo stosowania pirotechniki, zagrożeń fizycznych oraz działań chuligańskich. Ocena poziomu sportowego rozgrywek przedstawia się podobnie (31,70% w 2016 roku i 31,50% w 2017 roku).

Wykres 8 Zestawienie czynników stanowiących przeszkodę w budowaniu frekwencji na stadionach z udziałem procentowym odpowiedzi respondentów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji ze Sztabu Policji KGP.

Podsumowanie

W porównaniu z 2015 r. zwiększył się odsetek kibiców uczestniczących w meczach swojej drużyny. Aż 77% badanych uczestniczy w meczach swojej drużyny często i bardzo często. Bycie kibicem wiąże się nie tylko z wyrażanymi deklaracjami o tym fakcie, ale są to przejawy faktycznej aktywności obejmującej formalne uczestnictwo w imprezach sportowych.

W badaniu z 2015 r. ponad 37% zadeklarowało bardzo częste uczestnictwo w meczach. Natomiast w badaniu z 2018 r. aż 45 % badanych deklaruje bardzo częste uczestnictwo w meczach. Co trzeci przebadany (30,2%) w 2015 r. uważał, że jego udział jest częsty, podobny wynik uzyskano w 2018 r. (32%). W 2015 r. 22,4% kibiców deklarowało, że na mecze swojej drużyny chodzi zawsze, a w 2018 r. – 18,4%. Nikły odsetek badanych stwierdzał, iż uczestniczy w meczach rzadko oraz bardzo rzadko.

Ponad połowa badanych (51,2%) w 2015 r. zadeklarowała, że bierze czynny udział w zachowaniach rasistowskich, używa wulgaryzmów, stosuje wyzwiska albo wykazuje przejawy homofobii lub szerzenia nietolerancji i nienawiści. Natomiast badanie z 2018 r. wykazało, iż nieco mniej, bo 46,10% badanych bierze czynny udział w takich zachowaniach.

Badani wyrażali również swój stosunek wobec zachowań rasistowskich i dyskryminacyjnych w trakcie widowisk. W 2015 roku Prawie połowa badanych (47,9%) stwierdziła, że takie występkі raczej im nie przeszkadzają w trakcie oglądanego widowiska sportowego. Co trzeci badany (37,3%) kategorycznie natomiast twierdził, że mu to nie przeszkadza, co daje łącznie 85,2% badanych. Natomiast wśród badanych w 2018 roku większa grupa, tj. 58,20% badanych stwierdziła, że raczej nie przeszkadzają im zachowania rasistowskie i dyskryminacyjne w trakcie widowisk, a 32% – iż takie zachowania im nie przeszkadzają, co daje aż 90% badanych.

Porównując wyniki badań dotyczące bezpieczeństwa na stadionach przeprowadzanych wśród uczestników konferencji „Bezpieczny Stadion”, stwierdzić należy, że w 2016 r. 46,6% respondentów oceniło stan bezpieczeństwa na stadionach jako dobry, a w 2017 r. była to grupa 43,30% respondentów. Natomiast stan bezpieczeństwa na stadionach jako bardzo dobry oceniło w 2016 r. 23,3% badanych, a w 2017 r. nieco więcej, tj. 23,3%. Zwiększył się nieco udział procentowy odpowiedzi wskazujących na wzorowy stan bezpieczeństwa z 05% na 3,3%. Kolejno w 2016 r. dostatecznie oceniło stan bezpieczeństwa 19,6%, miernie 7,4%, a niedostatecznie 2,6%, a w 2017 r. 18,60% oceniło poziom bezpieczeństwa jako dostateczny, 8,40% oceniło poziom bezpieczeństwa na stadionach jako mierny, a jedynie 1,90% jako niedostateczny.

Respondenci w 2016 r. odpowiadali, iż najbardziej przeszkadza w budowaniu frekwencji na stadionach używanie wulgaryzmów oraz chamstwo (30,7%), następnie poziom sportowy rozgrywek (32) oraz pirotechnika i zagrożenie fizyczne oraz chuligani (17,1%). W 2017 na pierwszym miejscu wymieniano pirotechnikę i zagrożenie fizyczne oraz chuliganów (32,5%, poziom rozgrywek (31,5%) oraz wulgaryzmy (14%).

Reasumując, stwierdzić należy, iż publiczne nawoływanie do nienawiści na stadionach przybierać może różne formy ujawniające się podczas rozgrywanych meczów piłkarskich. Samo określenie „mowa nienawiści” wskazuje, iż mamy do czynienia w tym przypadku z wyrażaniem emocji. Manifestowanie publicznie takich postaw może doprowadzić do eskalacji zjawiska i rozprzestrzeniania się go poza piłkarskie stadiony. Perspektywy badawcze funkcjonowania mowy nienawiści, w tym mowy nienawiści na stadionach, są nieograniczone i stwarzają podstawy do podjęcia na szeroką skalę działań profilaktycznych w tym zakresie.

Bibliografia (wybór):

- Antonowicz D., Wrzesiński Ł., *Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii*. „Studia Socjologiczne” 2009, nr 1.
- Bińczyk J., *Kibole przeszkadzają Ukrainie*, „Gazeta Wyborcza” z dnia 1 października 2013 r.
- Chlebowicz P., *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*. Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Chlebowicz P., *Przestępczość stadionowa jako nowy obszar badań kryminologicznych*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6.
- Chlebowicz P., *Mowa nienawiści na tle wykładni artykułu 13 Konstytucji RP*, [w:] *Mowa nienawiści a prawo na tle współczesnych zjawisk społeczno-politycznych*, (red.) W. Pływaczewski W., Duda M., Wyd. Fundacja Forum Dialogu Publicznego, Olsztyn 2017.
- Ćwiąkałski Z., [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*.
- Dudała J., *Fani-chuligani. Rzecz o polskich kibolach*, Wyd. „Żak”, Warszawa 2004.
- Fijnaut C., Paoli L. (red.), *Organised Crime in Europe. Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*, Dordrecht 2005.
- Grzegorz K., Tkacz S., Wentkowska A., *Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych. Wykładnia przepisów nowelizujących w świetle regulacji europejskich*, Wyd. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2013.
- Janus T., *Agresja – zaprzeczenie idei fair play czy element sportowej rywalizacji?* „Warszawskie Studia Pastoralne” 2011, nr 13.
- Janus T., *Zjawisko agresji w widowiskach sportowych. Charakterystyka i ocen*, (nieopublikowana rozprawa doktorska), Warszawa 2012.
- Jurczak J., *Chuligaństwo stadionowe: symbole i gesty na polskich stadionach*, Wyd. WSPol, Szczytno 2011.
- Jurczak J., *Działalność Policji wobec zjawiska stadionowej mowy nienawiści*, „Biuro Rzecznika praw Obywatelskich”, Warszawa 2015.
- Michalska-Warias A., [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. II, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2013.
- Piotrowski P., *Chuligańskie zachowania kibiców*, „Kwartalnik Policyjny” 2009, nr 3-4.
- Pływaczewski W., Kudrelek J. (red.), *Przestępczość stadionowa: etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie zjawisku* Wyd. WSPol, Szczytno 2010.
- Pływaczewski W., Duda M., *Od redaktorów*, [w:] *Mowa nienawiści a prawo na tle współczesnych zjawisk społeczno-politycznych*, W. Pływaczewski, M. Duda (red.), Wyd. Fundacja Forum Dialogu Publicznego, Olsztyn 2017.
- Sahaj T., *Aktywność stadionowa kibicowskich grup ultras jako przejaw specyficznej komunikacji społecznej*. „Kultura i Społeczeństwo” 2012, nr 3.

- Sochacka J., *Chuligaństwo stadionowe jako samodzielne zjawisko społeczne i przedmiot regulacji prawnych*. „Archiwum Kryminologii” 2010, t. XXII.
- Sułkowski J., Sułkowski J., [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz Art. 1 – 86*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2016.
- Zakrzewski S., *Subkultura szalikowców bezpieczeństwo imprez sportowych*, „Przegląd Strategiczny” 2013, nr 2.
- Zakrzewski S., *Zjawiska patologii społecznej. Przyczyny – przebieg – skutki*, Wyd. Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań.
- Zawartka M., *Bezpieczeństwo sportowych imprez masowych w działaniach Policji*. „Bezpieczeństwo: Teoria i Praktyka” 2011, nr 4.
- Zawartka M., *Podstawy zarządzania bezpieczeństwem masowych imprez sportowych*. Ruzomberok- Kraków 2013.
- Zawartka M., *Prawne uregulowania związane z ograniczeniem agresywnych zachowań pseudokibiców na imprezach masowych oraz w związku z ich organizacją*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny, Edukacja dla bezpieczeństwa” 2013, rok VI, nr 1 (18).
- Zawartka M., *Sylwetka pseudokibica w zarządzaniu bezpieczeństwem na stadionach sportowych w Polsce*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, Katowice 2014.
- Zawartka M., *Piłkarskie widowisko sportowe. Wybrane zagadnienia organizacyjne, prawne i profilaktyczne*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, Katowice 2014.